

ФОЛЬКЛОРИСТИЧНЕ ШЕВЧЕНКОЗНАВСТВО З НОВОЇ ПЕРСПЕКТИВИ

Росовецький С. К. Тарас Шевченко і фольклор: Монографія. – К.: Київський університет, 2011. – 415 с.

Монографія Станіслава Росовецького суттєво підважує усталене традиційне бачення цілого комплексу проблем, пов'язаних із вивченням фольклоризму Шевченкової творчості та її впливу на український фольклор, що й не дивно, адже з часу виходу корисної праці Т. Комаринця [див.: 3] сплигло вже майже півстоліття, тоді як фольклористичне шевченкознавство, попри відомі труднощі та самоповтори, усе ж нагромадило певний матеріал нових спостережень, що потребували свого осмислення. Із жалем слід констатувати: у нас іще значною мірою панує примітивне й застаріле розуміння фольклоризму Шевченка, воно переважає і в освітній практиці, окремі рудименти помітні також у нечисленних наукових працях із цієї тематики. С. Росовецький у своїй роботі закономірно зосередився на невіршених, недостатньо з'ясованих питаннях, прагнучи водночас подати цілісне бачення цієї підгалузі шевченкознавства, тому окремі розділи більш деталізовані, інші – висвітлюють тільки вузлові моменти, відсилаючи до праць попередників.

Дослідження С. Росовецького має важливе теоретико-методологічне значення: окреслено різні підходи до вивчення фольклорно-літературних зв'язків, указано на їх переваги та недоліки. Полемічно загострений підрозділ “Вивчення інтертекстуальності чи компаративні студії?” присвячено з'ясуванню відмінностей між цими двома напрямками. Симпатії автора вочевидь на боці традиційної компаративістики [див. докл.: 5], арсеналом та термінологією якої плідно скористалися прихильники інтертекстуального підходу, водночас чітко визначається сфера застосування методики названого напрямку у вивченні зв'язків між фольклором і літературою. Усе ж, гадаю, не завжди доцільно категорично розмежовувати студії над інтертекстуальністю та компаративістику, адже обидва підходи, хоч і мають кардинальні методологічні відмінності та різні потенційні можливості, органічно взаємодоповнюють один одного, даючи змогу, приміром, пізнати зв'язки літературного твору з різних боків.

У монографії запропоновано надійне наукове обґрунтування й тих процедур вивчення, що застосовуються дослідниками інтуїтивно, зокрема т. зв. методику ідентифікації Т. Тіселтона-Деєра. Плідним може бути і її диференційний аспект, тобто реєстрація, наприклад, тих фольклорних жанрів чи мотивів, що у творчості певного письменника не відбилися, поруч із

випадками запозичення інших жанрів.

Помітне місце в праці посідає аргументована критика низки текстологічних рішень, реалізованих у “Повному зібранні творів Шевченка у 12 томах” (2001–2003, т. 1–6). Ідеться головню про безпідставність, на думку С. Росовецького, уведення до розділу “Записи народної творчості” кількох фольклорних текстів, які не зафіксовані Шевченком власноручно. Упадає в око, що підстави для цього в “Повному зібранні” визначено не на одній логічній основі, адже сумнівні випадки варто було би вмістити в “Dubia” – за аналогією до деяких літературних творів, автографи яких не збереглися (хоч окремі такі твори все ж фігурують в основному корпусі). Дослідник, дещо перебільшуючи, резонно зауважує: “...Коли у двох останніх академічних виданнях стосовно літературних творів поета гіпотетичний характер атрибуції йому відразу виводить текст у “Dubia”, розглянуті текстологічні вільності при друкуванні фольклорних записів свідчать про ставлення видавців до них як до меншовастих” (85).

С. Росовецький зосередився, крім цього, на досі неоднозначно сприйнятому введенні поезії “Стоїть в селі Суботові...” до складу містерії “Великий льох”: як відомо, першим таку ідею висловив П. Зайцев [2, 248], на практиці її реалізував Л. Білецький у своєму чотиритомному “Кобзарі” (Вінніпег, 1952, т. 2); згодом із належною аргументацією

фрагмент “Стоїть в селі Суботіві...” опубліковано як епілог “Великого льоху” в незавершеному “Повному зібранні в 12 томах” (1989, т. 1) та в останньому академічному зібранні. Слід визнати, що вітчизняні видавці переважно не притримуються такої новації: у “Кобзарях”, розрахованих на масового читача, названі тексти здебільшого публікуються як окремі твори. З різкою критикою їх об’єднання ще 1993 року виступив Г. Грабович [див.: 1], згодом, у 1999 р., і С. Росовецький оприлюднив свої сумніви в обґрунтованості такого рішення [див.: 4]. Обидва виступи, на жаль, не викликали вкрай необхідної дискусії серед фахівців. У рецензованій праці дослідник суттєво доповнив свою аргументаційну базу. Серйозним закидом С. Росовецького є неврахування в “Повному зібранні творів” останньої авторської волі, неухильне дотримання якої проголошено у виданні, зокрема не зважено на правку в списку І. Лазаревського, що має виразно творчий характер, відповідно саме із цього списку, а не з рукописної збірки “Три літа”, на думку автора монографії, слід друкувати Шевченків текст в основному корпусі. Справді, попри наявність майже половини чистої сторінки після фінального рядка поеми та те, що поезія “Стоїть в селі Суботіві...” починається з нової сторінки, в академічному виданні цей фрагмент надруковано всього лише через пробіл після рядка 499, тобто, по суті, механічно приєднано до тексту поеми, що може бути й видавничою недбалістю, прикладів якої у відтворенні графіки поетичного тексту в згаданому зібранні творів Шевченка чимало (кілька називає Н. Чамата [6; 42, 44]). Усе ж “Стоїть в селі Суботіві...” як мінімум слід було би виразніше графічно відділити, як максимум – пристати до загальноприйнятої думки про два, хоч і тісно пов’язані темою та образністю, але окремі твори. Докази С. Росовецького настільки переконливі, що не зважати на них не доводиться.

У розділі “Шевченко як фольклорист” дослідник докладно аналізує польову фольклористичну діяльність поета, його публікації фольклорних текстів, критику видань уснопоетичної творчості. Як слушно зауважує С. Росовецький,

походження тексту Шевченкової публікації думи “Олексій Попович” у “Букваре южнорусском” досі залишається недостатньо з’ясованим. Він піддає сумніву припущення коментаторів Н. Вишневської та В. Бородіна [7, 439], що текст узятو зі збірки Максимовича 1849 р., де вона має заголовок “Черноморская дума”: “...Але ж ідеться, – наголошує С. Росовецький, – про публікацію іншої думи, що є усною переробкою думи, варіант якої надрукований Шевченком” (116). У тім-то й річ, що текст “Букваря” повторює контамінований варіант Максимовича 1849 р.: запис думи в його фольклорних збірках 1834 р. і 1849 р. майже тотожний, за винятком двох різничань, які, власне, й дали підстави для згаданого висновку коментаторів, однак однозначно стверджувати цього вони не наважились з огляду на те, що дума, очевидно, зазнала помітної стилістичної обробки. Крім того, обидві збірки Максимовича зберігалися в особистій бібліотеці Шевченка.

Осердя монографії становлять третій і четвертий розділи, в яких розглянуто структурний рівень і особливості поетики Шевченкового фольклоризму та відбиття жанрових форм українського фольклору в його творчості. С. Росовецький докладно класифікує форми рецепції текстів українського фольклору у творах Шевченка. Крім того, він віднаходить структурні ознаки чарівної казки в “Гайдамаках”, у жодному разі не зводячи, зрозуміло, генезу і зміст поеми до простого наслідування побудови чарівної казки. Попри, на перший погляд, несподіваність такого підходу, слід визнати, що збіги між структурою сюжету поеми й функціональною схемою чарівної казки справді різючі. На наше переконання, дальше вивчення найзагальніших особливостей композиції та, зокрема, сюжету “Гайдамаків”, як і низки інших текстів, може дати цілком нові результати. Молодий Шевченко справді підсвідомо міг використати схему казки для втілення задуму широкого епічного полотна, на глибинній сюжетній структурі якого позначилися фонові знання поета з казкової прози. Пригадаймо, що на час створення поеми (а це 1839–1841 рр.), яку ще нині іноді з огляду на масштабність змальованих подій та художні особливості називають епопеєю,

поет у написанні великих наративних творів мав досвід лише “Катерини”, а тому, природно, інтуїтивно шукав структурних зразків для розгортання складної розповіді.

Назагал монографія С. Росовецького містить цілу низку нових узагальнень, деталей, цінних доповнень, зокрема до реального коментаря “Повного зібрання творів”, виправлення усталених фактичних помилок тощо. Кілька прикладів. Не погоджуючись з Ю. Івакіним, що серед “тупорилих віршомазів” (“Сон – У всякого своя доля”) Шевченко не міг мати на увазі В. Жуковського, дослідник нагадує: Жуковський написав поезію “1 юля 1842 г.” на срібне весілля Олександри Федорівни та Миколи І; твір за наказом царя було опубліковано в “Современнике” – відповідне число надійшло передплатникам у жовтні 1842 р., тобто за півтора роки до роботи Шевченка над поемою (195), – досі на цей момент не звертали уваги. Він віднаходить джерело наведеної в повісті “Наймичка” колискової – у записах Г. Ткаченка, зібраних 1920 р. в Кирилівці (203). Щодо слів Шевченка з листа до І. Ускова від 17 лютого 1858 р.: “Не погиб в неволе, не погибну на воле, – говорит малороссийская песня”, – залишених без коментаря у дванадцятитомнику, мабуть, з огляду на відсутність народної пісні з такими словами, С. Росовецький зауважує: “...Шевченкові пригадалися рядки з варіанта думи “Самійло Кішка” у запису 1832 р. П. Лукашевича...: “Не загинув еси в неволі, / Не загинеш і з нами, козаками, по волі!” (300). Таких слухних і конче потрібних уточнень дослідник пропонує без перебільшення десятки, що неодмінно слід врахувати під час підготовки відповідного розділу поправок і доповнень в останньому, дванадцятому, томі академічного зібрання творів Шевченка. Або, наприклад, той факт, що яскраво фольклорна балада “Причинна” не була підхоплена народними співцями в повному обсязі, небезпідставно пояснено густою насиченістю її тексту

ініціальними формулами й темами, вжитими в середині оповіді, які могли дезорієнтувати читача-селянина (216). Цей перелік авторських знахідок можна значно продовжити, що дає змогу назвати працю С. Росовецького безпрецедентною за новизною.

По-новому дослідник розглядає суб’єкту організації фольклорних стилізації народних ліричних пісень у Шевченка порівняно з першовзорами, залучаючи статистичні методи, що приводить його до логічного висновку про безперечну перевагу в поета творів від особи дівчини на протигагу пересічному (умовному) автору-виконавцеві народної пісні (329). На думку фольклориста, доцільніше було б говорити навіть не про “жіночу”, а “дівочу” лірику поета, із чим цілком варто погодитися, враховуючи викладені міркування. Прикметною рисою студії С. Росовецького стало залучення до кола обсервації не тільки всієї поезії Шевченка, його фольклорних записів, а й повістей, листів, Щоденника, тобто справді повного корпусу словесної спадщини митця, яка дійшла до наших днів.

Уважний читач помітить кілька дрібних фактичних неточностей на кшталт того, що П. Куліш не був сином кріпачки та поміщика (38; вочевидь, переплутано з походженням М. Костомарова). Подекуди в тексті книжки містяться посилання на джерела, відсутні в списку літератури: Черненко, 2008, Крєкотєнь, 1973 та деякі інші.

Написана з полемічною настановою, монографія С. Росовецького насправді відкрита до діалогу. У всякому разі, вона потребує вдумливої професійної рецепції, що дасть новий імпульс дослідженням складних проблем фольклоризму Шевченка, позбавивши, нарешті, ці студії флеру примітивного просвітанства, для чого необхідне засвоєння сучасних фольклористичних, літературознавчих методологій і головне – доробку попередників, плідне використання їхніх концепцій та ідей, на високому рівні продемонстроване С. Росовецьким.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Грєбович Г.* Між словом і схемою (У пошуках Шевченкового тексту) // *Грєбович Г.* Шевченко, якого не знаємо (З проблематики символічної автобіографії та сучасної рецепції поета). – К.: Критика, 2000. – С. 132-178.
2. *Зайцев П.* Варіанти та примітки до тексту // *Шевченко Т.* Повне видання творів. – Варшава; Львів, 1935. – Т. 3. – 334 с.
3. *Комариниць Т.* Шевченко і народна творчість. – К.: Держлітвидав, 1963. – 232 с.

4. *Росовецький С.* “Великий льох” і “Стоїть в селі Суботіві...”: текстологічні спостереження // *Шевченкознавчі студії*: Зб. наук. праць, присвяч. 185-річчю від дня народж. Т. Г. Шевченка. – К.: Київський університет, 1999. – [Вип. 2]. – С. 76-91.
5. *Росовецький С.* Якого оновлення потребує українська компаративістика: нотатки традиціоналіста // *Слово і Час*. – 2003. – № 5. – С. 19-30.
6. *Чамата Н.* Графіка поетичного тексту Шевченка // *Слово і Час*. – 2008. – № 3. – С. 39-45.
7. *Шевченко Т.* Повне зібрання творів: У 12 т. – К.: Наук. думка, 2003. – Т. 5: Щоденник. Автобіографія. Статті. Археологічні нотатки. “Букварь южнорусский”. Записи народної творчості. – 495 с.

*Олександр Боронь
м. Київ*

Отримано 10 жовтня 2011 р.

“Пакти і Конституції” Української козацької держави (до 300-річчя укладення) / Відп. ред. В.А.Смолій; упорядники М.С.Трофимук, Т.В.Чухліб. – Львів: Світ, 2011. – 440 с.: факсиміле.

У виданні відтворено нещодавно знайдений текст оригіналу Конституції 1710 р. староукраїнською мовою. Документ написано рукою Івана Максимовича – генерального писаря гетьмана Пилипа Орлика, він засвідчений власноручним підписом Пилипа Орлика і скріплений печаткою Війська Запорозького (печатка не збереглася). Паралельно з факсиміле оригіналу у книжці вміщено комп'ютерне розшифрування староукраїнського тексту, переклад сучасною українською мовою та коментар. Крім цього, у виданні вміщено факсиміле оригіналу короткої версії Конституції 1710 р., а також преамбулу до повної версії документа латинською мовою. Обидва документи написані рукою Пилипа Орлика. Повна латиномовна версія Конституції, оригіналу якої ще не знайдено, публікується за версією 1847 р.; наведено також першодрук копії документа староукраїнською мовою 1859 р.

Конституція 1710 р. відома під різними назвами: “Пакти і конституції прав і вольностей Війська Запорозького...”, “Конституція Пилипа Орлика” (за іменем головного редактора), “Бендерська конституція” (за місцем ратифікації). У цьому виданні запропоновано нову редакцію перекладу назви документа з латинської мови, яка відображає його суть: “Уклад прав і вольностей Війська Запорозького та угоди, укладені між яснорельможним паном Пилипом Орликом, новообраним гетьманом Війська Запорозького, і генеральною старшиною, полковниками, а рівно ж і самим Військом Запорозьким, схвалені обома сторонами і скріплені найяснішим гетьманом на вільних виборах урочистою присягою року Божого 1710 квітня п'ятого дня при Бендерах”. У “Додатках” наведено “Привілей шведського короля Карла XII гетьману Пилипу Орлику та Війську Запорозькому на підтвердження “Договорів і постанов...”.

У книжці наведено переклади тексту Конституції 1710 р. англійською, німецькою, російською та французькою мовами. Публікація цієї визначної пам'ятки вітчизняної політико-правової думки раннього нового часу супроводжується археографічною передмовою, лінгвістичним аналізом, науковим коментарем, а також факсимільним відтворенням спеціального дослідження видатного історика та правознавця академіка М. Василенка (1929), у якому міститься ґрунтовний історико-юридичний аналіз джерела.

Археографічне опрацювання староукраїнського оригіналу здійснили О. Вовк, В. Німчук, Ю. Осінчук; археографічне опрацювання й переклад латинських текстів – М. Трофимук, О. Трофимук та М. Трофимук-молодший. Керівник проекту – В. Смолій.

Факсимільна публікація документа має велике значення для історії української культури, бо знімає проблему автентичності цього тексту. Відтворення змісту Конституції 1710 р. різними мовами уможливить наукову дискусію, яка повинна усталити роль і значення цього документа для української культури.

**Наші
презентації**